

TOMASZ NOWAKOWSKI

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz

Jerzy Lesław Wyrozumski (7 III 1930 – 2 XI 2018) jako mediewista

Niedawna śmierć wybitnego uczonego, krakowskiego profesora Jerzego Wyrozumskiego przejęła grono historyków bydgoskich wielkim smutkiem. Był doktorem honoris causa Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego (obecnego Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy), recenzentem prac wielu z nas, uczestnikiem naszych konferencji. Różnorodne kontakty z Profesorem Wyrozumskim pozostaną długo w naszej pamięci.

Jako historyk został ukształtowany przez naukowe środowisko krakowskie. Studia podjął na Uniwersytecie Jagiellońskim w 1950 roku. Studiował więc w trudnych dla nauki polskiej latach. Jak sam wspominał przy okazji pobytu w Bydgoszczy, historycy uniwersyteccy zachowali krytyczny stosunek do rzeczywistości i dawali jej wyraz wobec studentów. Wymienił w tym kontekście prof. Ludwika Piotrowicza i jego wykłady z historii starożytnej. Uczęszczał na seminaria mediewistów: Romana Grodeckiego, Zofii Kozłowskiej-Budkovej i Sylwiusza Mikuckiego; pierwszy z nich wpłynął decydująco na jego zainteresowania, warsztat badawczy i całą drogę naukową. Studia ukończył w 1955 roku, podjął pracę na uczelni i od tego czasu przez ponad 60 lat był obecny w mediewistyce polskiej zarówno jako uczonego, mistrz dla wielu pokoleń historyków, jak i organizator nauki oraz redaktor czasopism i prac zbiorowych. Z Uniwersytetem Jagiellońskim związany był do końca życia, na tej uczelni przeszedł wszystkie szczeble kariery naukowej aż do profesury zwyczajnej w 1993 roku¹. Bogata i nie-

¹ Droga naukowa i podstawowe informacje biograficzne zostały przedstawione w *Słowie wstępny*, w: *Cracovia – Polonia – Europa. Studia z dziejów średniowiecza*

zwykle owocna działalność w wielu instytucjach, organizacjach i stowarzyszeniach była już prezentowana², wypadnie więc skupić się na dokonaniach naukowych, przy czym fakt, że był przede wszystkim mediewistą, podobnie jak i zainteresowania piszącego te słowa, skłaniają do ograniczenia się do prac dotyczących najszerzej pojmowanego średniowiecza.

Jego debiutem naukowym była praca seminaryjna napisana pod kierunkiem Romana Grodeckiego pt. *Początki opieki społecznej w górnictwie polskim*, która ukazała się drukiem w 1960 roku w księdze pamiątkowej ofiarowanej temu uczonemu³. Problematyce gospodarczo-społecznej poświęcone były także kolejne rozprawy: magisterska, doktorska i habilitacyjna. Były to: *Handel solą w Polsce w wiekach średnich*, *Tkactwo małopolskie w wiekach średnich* (opublikowana w 1972 r.) oraz *Państwowa gospodarka solna w Polsce do schyłku XIV wieku* (1968). Tworzyły one trzon zagadnień, wokół których koncentrowały się ówczesne zainteresowania naukowe prof. Wyrozumskiego. Publikacje będące wynikiem tych badań stały się trwałym dorobkiem nauki polskiej w dziedzinie, która pod wpływem francuskiej szkoły *Annales* przeżywała wówczas okres dużej popularności w całej Europie. Do tematyki tej Profesor później będzie jeszcze niejednokrotnie wracał. Rezultatem tych badań są prace o warzelniach soli w czasach nowożytnych (1960), produkcji sukienniczej w zgromadzeniach religijnych, tkactwie i urzędzie farbiarskim w Polsce (1963, 1965, 1966, 1981), spławie drewna (1959), transporcie rzeczny (1986), roli soli

ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej, red. W. Bukowski, K. Ożóg, M. Salamon, F. Sikora, S. Szczur, Kraków 1995, s. 9–12, oraz w redakcyjnym wstępie w: *Polska i jej sąsiedzi w późnym średniowieczu*, red. K. Ożóg, S. Szczur, Kraków 2000. Podobne informacje zawierają laudacje wygłoszone przy okazji odnowienia doktoratu prof. J. Wyrozumskiemu przez K. Ożoga (www.uj.edu.pl/documents/10172/5505c03f-5591-4e10-a3f-2146ef941bfe) i przez M. Grzegorza z okazji nadania doktoratu honoris causa Akademii Bydgoskiej, w: *Jerzy Lesław Wyrozumski Doktor honoris causa Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego*, Bydgoszcz 2005, s. 9–14. Tutaj także omówione dokonania naukowe przez prof. prof. A. Radziwińskiego, H. Samsonowicza i J. Strzelczyka.

² Zob.: przypis poprzedni oraz ostatnio T. Jasiński, *Jerzy Wyrozumski (1930–2018)*, „Nauka” T. 4: 2018, s. 181–185.

³ Bibliografię publikacji przygotowała Lidia Korczak, *Bibliografia prac Jerzego Wyrozumskiego za lata 1956–1994*, w: *Cracovia – Polonia – Europa*, s. 13–35. Umieszczone w niej pozycje będą poniżej cytowane w sposób skrótowy z podaniem tylko roku druku.

w życiu gospodarczym Polski (1978, 1988). Kontynuacją tej tematyki był artykuł o handlu solą w średniowiecznej Polsce (1989), który ukazał się w języku niemieckim, oraz rozprawka o kontaktach handlowych Małopolski w XIV wieku (1993), opublikowana w wersji francuskiej. Problematyka gospodarcza w ujęciu popularnym znalazła się na pierwszym miejscu jeszcze w późniejszej pracy *Pierścień Kingi*⁴. Pewnego rodzaju podsumowaniem tematyki gospodarczej stał się artykuł poruszający problem występowania w Polsce późnośredniowiecznego kryzysu feudalizmu. Autor rozpatrzył w nim takie zagadnienia, jak: zaludnienie, stopień urbanizacji, rozwój handlu i rzemiosła, ceny i pieniądź, strukturę społeczną, kształtowanie się stosunków wiejskich. Nie dostrzegł w tych dziedzinach objawów zastoju, lecz rozwój; podbudował w ten sposób dosyć powszechny pogląd, że ogólnie rozumiany kryzys feudalizmu Polski nie dotknął⁵.

Spółeczeństwo średniowieczne było przedmiotem badań Profesora przez prawie wszystkie lata pracy naukowej, przy czym zajmował się najczęściej grupami społeczno-zawodowymi. Już w 1958 roku opublikował artykuł *O kongregacji włóczków krakowskich*, czyli o stowarzyszeniu stowarzyszenie grupie zawodowej zajmującej się spławianiem drewna, handlem nim i pobieraniem z niego dziesięciny. Następnie powstawały kolejne artykuły: o związkach czeladniczych w Polsce średniowiecznej (1977)⁶, zagadnieniu niewoli w późnym średniowieczu

⁴Warszawa 1999, seria „Dzieje narodu i państwa polskiego”, t. 1/7.

⁵J. Wyrozumski, *Czy późnośredniowieczny kryzys feudalizmu dotknął Polskę?*, w: *Homines et societas. Czasy Piastów i Jagiellonów. Studia historyczne ofiarowane Antoniemu Gąsiorowskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, red. T. Jasiński, T. Jurek, J.M. Piskorski, Poznań 1997, s. 103–113. Ten sam w wersji angielskiej w: „Acta Poloniae Historica” T. 78: 1998, s. 5–17. Do tego samego problemu, z większym uwzględnieniem XV w., powrócił jeszcze w artykule pt. *Gospodarcze podstawy Polski jagiellońskiej*, w: *Kraków – Małopolska w Europie Środka. Studia ku czci profesora Jana M. Małeckiego w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. K. Broński, J. Purchla, J. Szpak, Kraków 1996, s. 61–77, wersja francuska: *Les bases économiques de la République des Deux Nations*, w: *Heritage de la Res Publica des Deux Nations*, red. J. Kłoczowski, I. Goral, Lublin, Paris, s. 37–43. Podobną problematykę bardziej szczegółowo podjął w rozważaniach nad gospodarczymi i społecznymi uwarunkowaniami zjednoczenia Polski w XIII w., drukowanym w: *Przemysł II. Odnowienie Królestwa Polskiego*, red. J. Krzyżaniakowa, Poznań 1997, s. 57–64.

⁶Ta sama praca po angielsku: *Yeomen Guilds in mediaeval Poland*, „Quaestiones Mediaevali Aevi” Vol. 3: 1986, s. 141–156.

(1982), gromadzie w życiu samorządowym wsi (1985), porozumieniu cechów sukienniczych Pogórza Karpackiego z 1487 roku (1990), korporacjach zawodowych i religijnych w średniowiecznym Krakowie⁷. Bardziej ogólny charakter mają: *Rola więzi społecznej w kształtowaniu się średniowiecznego narodu polskiego* (1992), *Die Idee von Staat und Nation in der polnischen Geschichtsschreibung des Mittelalters* (1994) oraz publikowany po włosku tekst o migracjach w Europie Środkowej i Wschodniej (1994). Pisał też o prawnych podstawach rozwoju osadnictwa w artykule *Czym było polskie prawo osadnicze?* (1993). Uznał w nim, że jeśli chodzi o wieś, był to ogólnofeudalny „obyczaj wolnych gości”, natomiast nie było systematycznego i spójnego prawa polskiego dotyczącego miast. Także tematykę prawną poruszał przyczynek pt. *Zagadnienie początków prawnej ochrony wynalazku w Polsce* (1978), dotyczący przywileju z początku XV wieku, którego przedmiotem była machina do usuwania wody z kopalni. Także w ostatnich latach pozostał Profesorem wierny sprawom społecznym, szczególnie konsekwentnie zajmując się stanem chłopskim. Powrócił do problemu niewoli w tekście zatytułowanym *Zagadnienie niewoli w dawnej Polsce*⁸. Nieco później pojawił się w druku artykuł pt. *Tłoka (powaba) w gospodarce i kulturze dawnej wsi polskiej*⁹, dotyczący ponadwymiarowej pańszczyzny. W tym samym czasie ukazała się rozprawka pt. *Kmieć czy chłop w Polsce średniowiecznej*, w której autor uzasadnił źródłowo, że aż do XVI wieku samodzielny rolnik nazywany był kmieciem, natomiast określenie chłop, w średniowieczu pejoratywne i oznaczające męzczyznę, upowszechniło się w historiografii w zasadzie dopiero po II wojnie światowej¹⁰. Podsumowaniem tematyki społecznej stał się artykuł pt. *Potrzeby i perspektywy badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej*¹¹. Autor przedstawił w nim własną wizję rozwoju społecznego

⁷ Druk w: *Cracovia mediaevalis*, s. 213–221, pierwodruk 2000 r.

⁸ Opublikowany w: *Niewolnictwo i niewolnicy w Europie od starożytności po czasy współczesne*, red. D. Quirini-Popławska, Kraków 1998, s. 131–138.

⁹ Opublikowany w: *Celem nauki jest człowiek. Studia z historii społecznej i gospodarczej ofiarowane Helenie Madurowicz-Urbańskiej*, red. P. Franaszek, Kraków 2000, s. 361–366.

¹⁰ Opublikowany w: *Aetas media, aetas moderna. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa 2000, s. 356–362.

¹¹ „Studia Historyczne” T. 41: 1998, z. 3, s. 317–324.

Polski, wyróżniając podział na cztery okresy: czasy przedpiastowskie, okres tzw. prawa książęcego, przejściowy wiek XIII i końcowe wieki średniowiecza. Uzupełnieniem w większym stopniu przedstawiającym konkretne publikacje jest przeglądowy artykuł pt. *Badania nad społeczeństwem średniowiecznej Polski*¹² i praca pt. *Historia społeczna w badaniach naukowych Gerarda Labudy*¹³. Okolicznościowym tekstem podjął Profesor także problematykę społeczno-prawną, ściślej kształtowanie się w Polsce instytucji „prawa oporu”. Opowiedział się za późną recepcją tego prawa pod wpływem wzorców obcych, przyjął więc w zasadzie pogląd R. Grodeckiego w tej sprawie, odrzucił natomiast zapatrywania J. Adamusa¹⁴.

Problematyka miejska w szerokim znaczeniu zajmowała Profesora niemal od najdawniejszych lat¹⁵. Pierwszym zwiastunem tego kierunku zainteresowań były *Początki miast w rejonie jasielskim* (1964) oraz krótkie historie miast Sławkowa i Tymbarku (1965). Napisał jeszcze krótką pracę o apelacyjnym sądzie kupieckim dla ziem ruskich w Przemyślu (1967), studia o ustroju miast na kanwie pouczenia Kalisza dla Wielunia z 1502 roku (1970) i o miastach regionu strzyżowskiego (1980). Przedstawił także zarys najdawniejszej historii Krosna¹⁶, by w końcu dać bardziej ogólne przeglądy pt. *La société urbaine en Pologne au bas moyen âge* (1978), *Rozwój sieci miejskiej w Małopolsce* (1981) oraz *Die Schenke und Herberge im Leben der mittelalterlichen Stadt. Beispiel Polen*¹⁷. Bliżej zajął się opisem życia miejskiego Erfurtu, zawartym w powstałym w przedostatnim dziesiątku lat XIII wieku

¹² Ukazał się drukiem w: *Pytania o średniowiecze. Potrzeby i perspektywy badawcze polskiej mediewistyki*, red. W. Falkowski, Warszawa 2001, s. 9–17.

¹³ Druk w: *Naukowe dzieło profesora Gerarda Labudy*, red. J. Dobosz, Poznań 2006, s. 39–51.

¹⁴ J. Wyrozumski, *Od „ius resistendi” do „ius de non praestanda oboedientia” w Polsce*, w: *Świat, Europa, mała ojczyzna. Studia ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Grodzickiemu w 80-lecie urodzin*, red. M. Małecki, Bielsko-Biała 2009, s. 155–164.

¹⁵ Prace J. Wyrozumskiego na temat historii miast łącznie z jego życiorysem zostały omówione we wprowadzeniu do reedycji jego artykułów przez S.A. Srokę, *Jerzy Wyrozumski o średniowiecznym Krakowie*, w: *Cracovia mediaevalis*, Kraków 2010, s. VII–XXVI.

¹⁶ J. Wyrozumski, *Rozwój życia miejskiego do połowy XVI wieku (Krosno-Dukla)*, w: *Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu*, red. J. Garbacik, Kraków 1972, i ponownie Krosno 2011, s. 85–117.

¹⁷ Druk w: „Vana Tallinn” 13 (17): 2002, s. 75–87.

łacińskim poemacie Mikołaja z Biberach (1987). Rezultatem zainteresowania Lwowem są dwie rozprawki o tym mieście, obie w języku niemieckim¹⁸.

Podjął też z czasem problematykę historyczną miasta, w którym mieszkał i pracował przez większość życia. Prace o historii Krakowa stały się z czasem poważną częścią jego dorobku naukowego. Opublikował rozprawki o średniowiecznym handlu Krakowa ze Wschodem (1980), początkach prawa budowlanego w Polsce w większej części opartą na wilkierzach krakowskich (1984). Rozpatrzył problem przynależności Krakowa do Hanzы (1985) i jego polityczną rolę do początku XIII wieku, czyli w okresie przedlokacyjnym (1987). Scharakteryzował rolę Krakowa jako ośrodka produkcji i handlu tekstylnego (1989) oraz opisał hodowlę w tym mieście, sygnalizując słabo zbadany problem zajęć rolniczych mieszkańców miast (1991). Ukoronowaniem tego kierunku badań stało się dzieło pt. *Kraków do schyłku wieków średnich* (1992), wydane jako tom I *Dziejów Krakowa*, zbiorowego opracowania całej historii miasta. Wydanie II niezmienione pojawiło się w 1998 roku. Praca powstała jeszcze w pierwszej połowie lat 80. XX wieku, lecz długo czekała na druk. Wielka szkoda, że wykorzystana literatura, z małymi wyjątkami, pochodzi z czasu powstawania pracy i nie została zaktualizowana. Autor zaopatrzył książkę w wybraną bibliografię oraz przypisy, w dużej części odwołujące się bezpośrednio do źródeł. Dzieło to, podzielone na trzy chronologiczne części, obszernie i szczegółowo, stanowi podstawę wszelkich badań nad dziejami miasta, a właściwie trzech miast, gdyż do aglomeracji krakowskiej należały także Kazimierz i Kleparz. Rola Krakowa w średniowieczu sprawia, że jest to praca ważna dla całej problematyki miejskiej. Autor ponadto zajął się w niej wieloma problemami wykraczającymi poza tematykę ściśle krakowską, jak np. najdawniejszym osadnictwem na terenie późniejszego Krakowa, początkami chrystianizacji Małopolski, początkami biskupstwa krakowskiego, kwestią przynależności Polski południowej do Czech w X wieku, genezą polskiego rocznikarstwa czy utworzeniem i funkcjonowaniem ufundowanego przez Kazimierza Wielkiego *Studium generale*.

¹⁸ J. Wyrozumski, *Zwischen Osten und Westen. Lemberg im Mittelalter*, w: *Nationale, ethnische Minderheiten und regionale Identitäten in Mittelalter und Neuzeit*, red. A. Czarcharowski, Toruń 1994, s. 7–15; tenże, *Völkergruppen im mittelalterlichen Lemberg*, w: *Kontinuitäten und Brüche. Lebensformen – Alteingesessene - Zuwangerer von 500 bis 1500*, red. K. Kaser i inni, Klagenfurt 2010, s. 369–377.

Niektóre problemy historii Krakowa znalazły swoje przedstawienie także w późniejszych pracach Profesora, w większości ponownie opublikowanych w zbiorze *Cracovia mediaevalis*¹⁹. Do najważniejszych należy zaliczyć liczne rozprawki drukowane już po ukazaniu się średniowiecznych *Dziejów Krakowa*, w których prezentował zmodyfikowane rozwiązania niektórych problemów naukowych. Są to artykuły o osadnictwie w okresie przedlokacyjnym na terenie przyszłego miasta (tu do rekonstrukcji wykorzystał głównie położenie najstarszych kościołów)²⁰ oraz obszerniejsze teksty: *Lokacja czy lokacje Krakowa na prawie niemieckim*²¹ i *Kraków – miasto na prawie polskim i jego lokacja na prawie magdeburskim*²², w których ostatecznie opowiedział się za jedną lokacją w 1257 roku, a także podtrzymał swoje dawniejsze poglądy o najstarszym centrum osadniczym przy kościele Trójcy Świętej.

Tematyka krakowska szerzej rozumiana niż ściśle dzieje miasta była obecna w publikacjach Jerzego Wyrozumskiego aż do ostatnich drukowanych prac. W latach 90. XX wieku zainteresował się bliżej patrociniami kościołów krakowskich. Wstępem do dalszych studiów był artykuł pod nieco mylącym tytułem *O potrzebie badania najstarszych patrocinów* (1994), w którym nie tylko zarysował program szerszych badań, ale także przedstawił pochodzenie krakowskich kultów św. Jerzego, św. Michała Archanioła, św. Gereona i św. Salwatora. Uzupełnieniem są uwagi o pochodzeniu wezwania kościoła św. Prokopa w Strzelnie. Dalsze prace tego nurtu to *Święty Gereon i próba przeszczepienia jego kultu w Polsce*²³ oraz *Skąd pochodził krakowski*

¹⁹ Zob.: przypis 15.

²⁰ J. Wyrozumski, *Przedlokacyjna aglomeracja osadnicza Krakowa a gmina miejska na prawie niemieckim*, w: *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu*, w: *Studia Polonica Historiae Urbanae*, t. 2, Toruń 1996, s. 29–42; przedruk w: *Cracovia mediaevalis*, s. 113–122.

²¹ Opublikowany w: *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta*, red. J. Wyrozumski, Kraków 2007, s. 123–151 oraz w: *Cracovia mediaevalis*, s. 123–158. W niemieckiej wersji językowej pt. *Eine Lokation oder mehrere Lokationen Krakaus nach deutschem Recht?* ukazał się w: *Rechtsstadtgründungen im mittelalterlichen Polen*, Hg. E. Mühle, Köln – Weimar – Wien 2011, s. 245–274.

²² Opublikowany w: „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 26: 2008, s. 9–19 oraz w: *Cracovia mediaevalis*, s. 159–180.

²³ „Studia Waweliana” T. 4: 1995.

św. *Florian*²⁴. W tej dziedzinie był prekursorem kierunku badawczego, który z powodzeniem kontynuowali inni badacze (A. Witkowska, J. Rajman). Do późniejszych ważniejszych prac należą rozprawy o życiu codziennym w Krakowie²⁵, o tym mieście w pierwszej połowie XIII wieku²⁶ i w czasach studiów Mikołaja Kopernika (po niemiecku 1993) oraz o międzynarodowej roli miasta w najstarszym okresie jego historii²⁷. Pomijając liczne mniej ważne przyczynki o najważniejszym ośrodku miejskim Królestwa Polskiego, należy odnotować jeszcze paralelną historię Krakowa i Lwowa, którą przedstawił Jerzy Wyrozumski w szkicu pt. *Kraków i Lwów w średniowiecznej Europie*²⁸, a Krakowa i Norymbergi w eseju pt. *Kraków i Norymberga w średniowiecznej Europie*²⁹. Referat omawiający genezę stołeczności Krakowa³⁰ nawiązuje z kolei do wcześniejszej rozprawki o głównych ośrodkach państwa³¹. Krakowski historyk rozwija w nich pogląd o wieloetapowo i w dłuższym okresie czasu, nawet kilku stuleci, kształtującej się roli Krakowa jako głównej siedziby władcy, czyli faktycznej stolicy. Szerszą problematykę porusza tekst o politycznej roli miast w Pol-

²⁴ „Rocznik Krakowski”, T. 64: 1998. Na ten temat powstała praca opublikowana w języku włoskim o translacji relikwii z Bolonii do Krakowa (1990).

²⁵ J. Wyrozumski, *Życie codzienne w średniowiecznym Krakowie*, w: *Donum natalicum. Studia Thaddeo Przybylski octogenario dedicata*, Kraków 2007, s. 262–271, przedrukowany w: *Cracovia mediaevalis*, s. 145–272; pierwodruk: *Das Alltagsleben im mittelalterlichen Krakau*, „Vana Tallinn” 16 (20): 2005, s. 72–85.

²⁶ J. Wyrozumski, *Kraków u początków działalności dominikanów w Polsce*, w: *Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku. Aktywność duszpasterska i kultura intelektualna*, red. J. Kłoczowski, J.A. Spież, Poznań 2002, s. 17–24.

²⁷ J. Wyrozumski, *Międzynarodowa rola Krakowa w X–XIII wieku*, w: *Europejskie miasta prawa magdeburzkiego. Tradycja, dziedzictwo, identyfikacja. Sesja komparatystyczna*, Kraków 2007, s. 51–56, to samo w języku angielskim, tamże, s. 147–154, przedruk w: *Cracovia mediaevalis*, s. 37–47.

²⁸ Druk w: *Kraków i Lwów w cywilizacji europejskiej*, red. J. Purchla, Kraków 2003, s. 35–45, przedruk w: *Cracovia mediaevalis*, s. 351–364.

²⁹ Drukowany w: *Kraków i Norymberga w cywilizacji europejskiej*, red. J. Purchla, Kraków 2005, s. 11–22, przedruk w: *Cracovia mediaevalis*, s. 379–392, wersja niemiecka w: *Krakau und Nürnberg in der europäischen Zivilisation*, red. J. Purchla, Kraków 2006, s. 13–26.

³⁰ Publikowany w: *Cracovia mediaevalis*, s. 61–71.

³¹ J. Wyrozumski, *Kraków jako „sedes Regni principalis”*, w: *Sedes Regni principales. Materiały z konferencji, Sandomierz 20–21 października 1997*, red. B. Trelińska, Sandomierz 1999, s. 19–25; ten sam tekst w: *Cracovia mediaevalis*, s. 49–60.

scie średniowiecznej³². Podsumowującym, chociaż niekończącym prac Profesora Wyrozumskiego z tej dziedziny, jest artykuł programowy *O potrzebie badań nad historią miast w Polsce*³³.

Z czasem rodziły się nowe zainteresowania badawcze. W okresie pohabilitacyjnym powstało kilka prac o średniowiecznych ruchach religijnych, zapoczątkowanych przeglądem badań historyków niemieckich w tej dziedzinie (1969). Są to artykuły o beginkach i begardach w Polsce (1971) oraz tekst o waldensach, w którym Wyrozumski wydał ze średniowiecznego rękopisu krakowskiego krótki zestaw błędnych twierdzeń waldensów, liczący 20 punktów (1977). Recenzował także książkę S. Byliny o wizjach społecznych w herezjach średniowiecznych (1976). Kontynuacją tej tematyki wydają się prace o średniowiecznej religii i Kościele. W artykule *Św. Jacek Odrowąż na tle swoich czasów* (1989) autor zaprezentował ważną postać z pierwszego pokolenia polskich dominikanów, a kilkanaście lat później przedstawił *Okoliczności wprowadzenia dominikanów do Polski*, datując ten fakt na 1222 rok³⁴. Relacje między Kościołem a społeczeństwem, rozumianym tu w oddzieleniu od państwa, w rezultacie inspirowanych przez papieża Innocentego III reform Henryka Kietlicza, stały się przedmiotem rozważań w artykule *Kościół i społeczeństwo polskie w świetle bulli papieża Innocentego III*³⁵, natomiast same reformy zostały scharakteryzowane w studium *Pontyfikat arcybiskupi i reformy Henryka Kietlicza*³⁶. Zwró-

³² J. Wyrozumski, *Miasta w życiu politycznym Polski średniowiecznej*, w: *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu. Studia ofiarowane Antoniemu Czacharowskiemu w sześćdziesiątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej. Studia Polonica Historiae Urbanae*, t. 2, Toruń 1996, s. 29–42, przedruk w: *Cracovia mediaevalis*, s. 443–459.

³³ Opublikowany w: *Annales Academiae Pedagogicae Cracoviensis*, Folia 21, *Studia Historica* 3, Kraków 2004 (Księga jubileuszowa Profesora Feliksa Kiryka), red. A. Jurczko, F. Leśniak, Z. Noga, s. 128–131, przedruk w: *Cracovia Mediaevalis*, s. 461–467. Stosunkowo niedawno ukazał się drukiem kolejny tekst o Krakowie: *Uwarunkowania historyczne rozwoju architektury średniowiecznego Krakowa*, „Czasopismo Techniczne, Architektura”, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej 7-A/2011, z. 23, s. 21–32. Rozważane są w nim czynniki determinujące rozwój miasta w okresie polokacyjnym.

³⁴ Druk w: *Dominikanie. Gdańsk, Polska, Europa*, red. D.A. Dekański, A. Gołębniak, M. Grubka, Gdańsk, Pelplin 2003, s. 57–66.

³⁵ Opublikowany w: *Człowiek w społeczeństwie średniowiecznym*, red. komitet pod przewodnictwem R. Michałowskiego, Warszawa 1997, s. 109–118.

³⁶ Druk w: *1000 lat Archidiecezji Gnieźnieńskiej*, red. J. Strzelczyk, J. Górny, Gniezno 2000, s. 97–105.

cił uwagę na dużą skuteczność działań arcybiskupa, co zadecydowało o tym, że jego pontyfikat okazał się przełomowy w kształtowaniu się nowych stosunków kościelno-państwowych. Jest to zresztą okres jednocześnie pogłębiania się rozbitcia dzielnicowego w Polsce i zdecydowanej przewagi papieżstwa w stosunkach europejskich. Na pograniczu historii politycznej i historii Kościoła lokuje się studium o udziale Mikołaja Trąby w Soborze w Konstancji, wyjaśniające niektóre kwestie szczegółowe, niekiedy błędnie przedstawiane³⁷. W kilku tekstach Jerzy Wyrozumski wracał do początków chrześcijaństwa i Kościoła w Krakowie³⁸, a także późniejszych dziejów biskupstwa³⁹. Przedstawił misję św. Wojciecha do Prus w świetle historiografii polskiej – od pierwszych wzmianek rocznikarskich aż do czasów współczesnych⁴⁰ (w języku niemieckim 1993). Zajął również stanowisko w sprawie stosunków polsko-niemieckich na przełomie tysiącleci⁴¹ i w pierwszych wiekach państwowości polskiej (1994)⁴². W skrótowym szkicu opisał sylwetki i dokonania arcybiskupów gnieźnieńskich w latach 1199–1382⁴³. Opracował zagadnienie genezy senatu w Polsce, ukazując ją jako wynik długiej ewolucji od czasów plemiennych do początków XVI wieku (1993).

³⁷ J. Wyrozumski, *Mikołaj Trąba a Sobór w Konstancji*, w: *Mikołaj Trąba – mąż stanu i prymas Polski*, red. F. Kiryk, Kraków 2009, s. 33–44.

³⁸ Najważniejszy to: *U początków tysiącletniej diecezji*, w: *Archidiecezja krakowska na przełomie tysiącleci*, red. S. Koperek i in., Kraków 2004 (Księga pamiątkowa poświęcona Kardynałowi Franciszkowi Macharskiemu, Metropolicie krakowskiemu z okazji 25-lecia święceń biskupich), s. 429–435.

³⁹ J. Wyrozumski, *Pomazaniec przeciw pomazańcowi*, w: *Święty Stanisław w życiu Kościoła w Polsce. 750-lecie kanonizacji*, red. A.A. Napiórkowski, Kraków 2003, s. 95–104; tenże, *Dzieje Kościoła krakowskiego od Jana Muskaty do Jana z Radliczyc (1295–1392)*, w: *Kościół krakowski w Tysiącleciu*, Kraków 2000, s. 69–99, niestety tekst nie zawiera przypisów ani bibliografii.

⁴⁰ „Studia Historyczne” R. 40: 1997, z. 2, s. 151–165.

⁴¹ J. Wyrozumski, *Der Akt von Gnesen und seine Bedeutung für die polnische Geschichte*, w: *Polen und Deutschland vor 1000 Jahren. Die Berliner Tagung über den „Akt von Gnesen”*, red. M. Bergolte, B. Scheller, Berlin 2002, s. 281–291.

⁴² W języku niemieckim ukazał się pt. *Kaisertum und Souveränität der nationalen Staaten im Mittelalter. Das Beispiel Polen*, w: *Die Idee Europa in Geschichte, Politik und Wirtschaft*, red. H. Timmermann, Berlin 1998, s. 25–30.

⁴³ J. Wyrozumski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy XIII i XIV wieku*, „Folia Historica Cracoviensia” Vol. 4–5: 1997–8, s. 49–65.

Pisał także o tolerancji jako przejawie pluralizmu kultury polskiej (1988) i wielokulturowości Polski (wersja niemiecka 1989, inny tekst 1992). Poświęcił idei tolerancji także odrębny artykuł opublikowany w Belgii⁴⁴. Do tego tematu wrócił jeszcze stosunkowo niedawno, poświęcając mu londyński wykład wygłoszony z okazji otrzymania doktoratu honoris causa Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie⁴⁵. Początki kształtowania się polskiej tolerancji widział już we wczesnej epoce średniowiecza. W odrębnym studium starał się wykazać, że dla uformowania się tych przekonań ważnym impulsem były poglądy papieża Innocentego IV (1243–1254)⁴⁶.

Do innej dziedziny zainteresowań należą prace związane z osobą św. Jadwigi Andegaweńskiej. Jeszcze w 1981 roku krakowski historyk opublikował krótki tekst o klasztorach słowiańskich benedyktynów w Oleśnicy i Krakowie, przy czym ten ostatni był fundacją Władysława Jagiełły i jego żony z 1390 roku. W wersji szerszej artykuł znalazł swoje miejsce w druku kilka lat później (1985). Pierwszy większy biogram królowej Jadwigi powstał z okazji 600. rocznicy koronacji królewskiej Jadwigi i został opublikowany w „Tygodniku Powszechnym”, a następnie powtórzony w druku w innych wydawnictwach zbiorowych (1984, 1986, 1989). Nieco później przy różnych okazjach Jerzy Wyrozumski napisał kilka drobniejszych popularnych opracowań różnych tematów związanych z osobą królowej. Przypadek zrzucił, że nie doczekały się druku. Ukazały się dopiero w 1997 roku w jednej książce, w której dodano także rozprawkę autora o kronikarzu Janku z Czarnkowa, opublikowaną już wcześniej⁴⁷. Do postaci królowej Jadwigi krakowski uczony wracał jeszcze później. W ten sposób powstał artykuł prezen-

⁴⁴ J. Wyrozumski, *L'idée de tolérance à l'Université de Cracovie dans la première moitié du XVe siècle*, w: *Société et Eglise. Textes et discussions dans les universités d'Europe Centrale pendant la Moyen Age Tardif*, red. Z. Włodek, Brepols 1995, s. 133–143.

⁴⁵ J. Wyrozumski, *U początków polskiej tolerancji*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie” R. LXI: 2016, s. 9–19.

⁴⁶ J. Wyrozumski, *Wpływ nauki papieża Innocentego IV na rozwój myśli tolerancyjnej w Polsce*, „Analecta Cracoviensia” T. 27: 1995, s. 669–678, z dodatkiem źródłowym.

⁴⁷ J. Wyrozumski, *Królowa Jadwiga między epoką piastowską i jagiellońską*, Kraków 1997. Zawiera Appendix: P. Sikora, *Badania antropologiczne szczątków kostnych królowej Polski Jadwigi*, tamże, s. 143–153. Wydanie drugie ukazało się w 2006 r. bez Appendixu. Artykuł: *Horyzont polityczny Janka z Czarnkowa* ukazał się w: „Studia Źródłoznawcze” T. 32/33: 1990, s. 57–65.

tujący drogę przedstawicielki dynastii francuskiej do tronu polskiego z zarysem jej biografii, zatytułowany *Królowa Jadwiga – naturalna Pani Królestwa*. Pewnego rodzaju uzupełnieniem jest tekst pt. *Dziejowa rola św. Jadwigi królowej*, wskazujący na jej czysto polityczne osiągnięcia, tj. unię polsko-litewską czy odzyskanie Rusi, a także liczne działania fundacyjne⁴⁸. Jedną z takich fundacji – klasztor Karmelitów w Krakowie – została omówiona w odrębnej rozprawce. Autor uznał ją za wspólne dzieło Jadwigi i Władysława Jagiełły⁴⁹. Kontynuacją zainteresowań epoką Jadwigi i jej męża stało się studium dotyczące dyplomatycznych rozgrywek między Polską a Węgrami, obejmujące lata 1320–1454⁵⁰ i szerzej zarysowany problem stosunków między tymi państwami⁵¹.

W pamięci szerszego grona czytelników, zwłaszcza studentów historii, prof. Jerzy Wyrozumski zaznaczył się jako autor *Historii Polski do roku 1505*, wydanej przez Państwowe Wydawnictwo Naukowe w 1978 roku i stanowiącej pierwszą część całej historii Polski do 1948 roku (pozostali autorzy to Józef Andrzej Gierowski i Józef Buszko). Tom przygotowany przez Profesora poprzedzony był obszernym wstępem objaśniającym kwestie metodologiczne i prezentującym źródła. Wykład obejmował także epokę plemienną. Książka spotkała się z gorącym przyjęciem i do roku 1989 miała aż 13 wydań. Do jej sukcesu wydawniczego przyczynił się prawdopodobnie logiczny układ, potoczny język i umiejętność jasnego przedstawiania zawitych kwestii. Co ciekawe, problematyka gospodarczo-społeczna, która dominowała we wcześniejszych syntezach, znalazła się wyraźnie na marginesie, co też nie było bez znaczenia dla czytelników. Po wielu latach, już w nowszych czasach, autor przedstawił nową, obszerniejszą wersję

⁴⁸ Ukazały się w: *Jubileusz sześćsetlecia Wydziału Teologicznego w Krakowie 20 X 1996 – 20 X 1997*, red. A. Kubiś, Kraków 1998, s. 207–220, 661–670.

⁴⁹ J. Wyrozumski, *Fundacja klasztoru oo. karmelitów na Piasku*, „Rocznik Krakowski” T. 77: 2011, s. 9–14.

⁵⁰ J. Wyrozumski, *Sprawa Rusi halicko-włodzimierskiej i Podola w stosunkach polsko-węgierskich wczesnej epoki jagiellońskiej*, w: *Węgry – Polska w Europie Środkowej. Historia, literatura. Księga pamiątkowa ku czci profesora Wacława Felczaka*, red. A. Cetnarowicz, C.G. Kiss, J. Kowacs, Kraków 1997, s. 43–50.

⁵¹ J. Wyrozumski, *Phasen der polnisch-ungarischen Beziehungen (bis 1526)*, w: *Specimina nova. Pars prima. Sectio mediaevalis. Dissertationes Historicae cpllectae per Cathedra Historiae Medii Aevi Modernorumque Temporum Universitatis Quinqueecclesiensis 1* (2001), s. 9–13.

syntezy dziejów Polski, obejmującą dzieje Piastów od VIII wieku do 1370 roku, czyli do śmierci Kazimierza Wielkiego. Ukazała się jako tom drugi *Wielkiej historii Polski*⁵². Ze starszej syntezy zostały wykorzystane przez autora tylko fragmenty. Podobny też jest układ, tzn. na wstępie znajdują się wyjaśnienia metodyczne, szczegółowo zostały też omówione różnorodne źródła do tej epoki. Udało się autorowi zachować jasność wyводу i precyzyjny język nawet w szczegółowym przedstawieniu bardzo skomplikowanych problemów. W rezultacie lektura sprawia czytelnikowi przyjemność, a przy konieczności podania dużej liczby dat, faktów i różnorodnych opinii nie jest to łatwe. Przychylnie przyjęcie syntez także przez specjalistów sprawiło, że Jerzy Wyrozumski został uznany za specjalistę w skrótowym, ale fachowym przedstawianiu krótszych okresów historii Polski średniowiecznej, co przyczyniło się do częstego powierzania krakowskiemu historykowi przygotowywania wprowadzeń do szczegółowej problematyki na konferencjach i w wydawnictwach zbiorowych. Otrzymaliśmy więc ciekawe syntetyczne uwagi o Polsce jagiellońskiej (1986, po niemiecku), Europie Środkowowschodniej w dłuższym odcinku czasowym⁵³, Polsce i Europie Środkowej w początkach chrystianizacji (1993) i Europie w czasach św. Wojciecha⁵⁴, o Małopolsce w czasach Mistrza Wincentego⁵⁵, Polsce w XIV wieku (1989) i odrębnie w czasach Władysława Warneńczyka⁵⁶. Do przeglądowych zarysów należy także artykuł o stosunkach Polski ze Stolicą Apostolską⁵⁷. Dłuższy odcinek czasowy obejmuje obszerniejsze opracowanie historii Polski

⁵² Kraków 1999. W kolejnym wydaniu w 2003 r. była to część II tomu I.

⁵³ J. Wyrozumski, *Ostmitteleuropa in historischer Sicht*, w: *Nation, Ethnizität und Staat in Mitteleuropa*, Hg. U. Altermatt, Wien – Köln – Weimar 1996, s. 37–43.

⁵⁴ J. Wyrozumski, *Europa i Polska w czasach św. Wojciecha*, w: *Kanonizacja św. Wojciecha i dziedzictwo jego kultu*, red. J. Strzeleczyk, Cz. Pest, W. Polak, Lublin 2001, s. 11–17.

⁵⁵ J. Wyrozumski, *Kraków i Małopolska w czasach Mistrza Wincentego*, w: *Mistrz Wincenty Kadłubek. Człowiek i dzieło, pośmiertny kult i legenda*, red. K.R. Prokop, Kraków 2001, s. 13–19.

⁵⁶ J. Wyrozumski, *Polska czasów Władysława Warneńczyka*, w: *Świat chrześcijański i Turcy Osmańscy w dobie bitwy pod Warną*, red. D. Quirini-Popławska, Kraków 1995, s. 7–14.

⁵⁷ J. Wyrozumski, *Rola Stolicy Apostolskiej w polityce Polski średniowiecznej*, w: *Dyplomacja papieska wobec Rzeczypospolitej*, red. W. Walczak, Białystok 2016, s. 23–33.

w XI i XII wieku, zachowujące szkieletowy charakter (brak przypisów), opublikowane w angielskiej wersji językowej⁵⁸.

Postać Kazimierza Wielkiego znalazła się w polu badań Jerzego Wyrozumskiego wielokrotnie. Już przy okazji pracy o państwowym gospodarce solnej zainteresował się organizacją tej dziedziny gospodarki w czasach ostatniego Piasta, którą – jak wiadomo – król ten uregulował statutowo. Pisał na ten temat jeszcze w 1991 roku (tekst w języku niemieckim). Pierwszą próbą biograficzną była okolicznościowa broszura pt. *Kazimierz Wielki i jego dzieło (1333–1370)*, wydana w 1971 roku i poprzedzona odrębną rozprawą zawierającą prezentację literatury historycznej o monarsze i jego czasach (1970). Dosyć obszernie panowanie tego króla zostało następnie potraktowane we wspomnianej już *Historii Polski do roku 1505*. Wreszcie w 1982 roku została wydana popularna w zamierzeniu, lecz dosyć obszerna (259 stron) biografia Kazimierza Wielkiego. Praca nie została zaopatrzona w przypisy, ale autor dokładnie omówił literaturę i bardzo skrupulatnie uwzględnił różnorodne źródła, które dodatkowo w obszernych fragmentach cytował we własnym przekładzie. Wzbudziła uwagę historyków i w rezultacie doczekała się kilku obszernych recenzji⁵⁹ oraz drugiego wydania w 1986 roku. Autor częściowo uwzględnił uwagi krytyczne w kolejnym wydaniu z roku 2004. Mimo iż biografia króla stała się katalizatorem dokładniejszych badań nad tym okresem, prowadzonych w dużym stopniu w środowisku krakowskim (K. Ożóg, S. A. Sroka, S. Szczur, L. Korczak, A. Marzec i inni), pozostała po dziś dzień najpełniejszą monografią władcy. Jerzy Wyrozumski dokładniej zajął się jeszcze genezą sukcesji andegaweńskiej po Kazimierzu, którą widział w zobowiązaniu Łokietka poczynionym z powodu choroby jego wówczas jedyne go syna (1982), procesem Polski z zakonem

⁵⁸ J. Wyrozumski, *Poland in the eleventh and twelfth centuries*, w: *The New Cambridge Medieval History*, t. IV, 2, c. 1024 – c. 1198, red. D. Luscombe, J. Riley-Smith, Cambridge 2004, s. 277–289.

⁵⁹ H. Samsonowicz „Kwartalnik Historyczny” R. 90: 1983, nr 2, s. 413–416; K. Myśliński „Roczniki Historyczne” R. 49: 1983 [druk: 1985], s. 224–227; J. Hertel „Zapiski Historyczne” T. 50: 1985, z. 1, s. 129–133; T. Nowakowski, *Uwagi o polityce wewnętrznej i zagranicznej Kazimierza Wielkiego*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” T. 16: 1985, z. 1 (31), s. 141–158.

krzyżackim (1993), stosunkami z Węgry⁶⁰, doktrynalnemu uzasadnieniu polityki integracyjnej króla względem Mazowsza⁶¹, działalnością króla w dziedzinie organizacji państwa⁶², fundacją sandomierską władcy⁶³. Czasom Kazimierza poświęcił autor wiele miejsca jeszcze w *Wielkiej historii Polski*, dokładnie przedstawiając panowanie tego władcy i wszystkie problemy jego rządów⁶⁴. Krótco także wyjaśnił kilka spraw związanych z legendą króla⁶⁵. W okolicznościowych wykładach powrócił do zarysowania bilansu wschodniej i zachodniej opcji w polityce Kazimierza Wielkiego, nawiązując do podobnie postawionego problemu w dawniejszej pracy Stanisława Zakrzewskiego⁶⁶. W przeciwieństwie do swojego poprzednika, dla Wyrozumskiego przesunięcie terytorium państwa w wyniku aktywnej polityki wschodniej tego monarchy przy jednoczesnej faktycznej rezygnacji z powrotu na ziemie zachodnie w konkluzji doczekało się dosyć negatywnej oceny: „Tracąc zatem swoje zachodnie prowincje, Polska poniosła ewidentne straty cywilizacyjne. Ich odrabianie na nabytych terytoriach wschodnich pociągnęło za sobą nie tylko znaczne koszty społeczne, ale przyczyniło się do niekorzystnej przebudowy całej struktury społeczno-ustrojowej i ekonomicznej państwa. Te koszty ponieść miały jednak już pokazi-

⁶⁰ J. Wyrozumski, *Polska-Węgry i sprawa Rusi Halicko-Włodzimierskiej za Kazimierza Wielkiego*, w: *Europa Środkowa i Wschodnia w polityce Piastów*, red. K. Zielińska-Melkowska, Toruń 1997, s. 111–119.

⁶¹ J. Wyrozumski, „*Plenitudo regiae maiestatis*” w polityce integracyjnej Kazimierza Wielkiego w 700. rocznicę śmierci, w: *Historia vero testis temporum. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Krzysztofowi Baczkowskiemu w 70. rocznicę urodzin*, red. J. Smołucha, A. Waško, T. Graff, P.F. Nowakowski, Kraków 2008, s. 171–177.

⁶² J. Wyrozumski, *Wielki organizator zjednoczonego państwa*, w: *Kazimierz Wielki i jego państwo. W siedemsetną rocznicę urodzin ostatniego Piasta na tronie polskim*, red. J. Maciejewski, T. Nowakowski, Bydgoszcz 2011, s. 9–19.

⁶³ J. Wyrozumski, *Kościół kolegiacki NPM w Sandomierzu fundacji Kazimierza Wielkiego*, „*Zeszyty Sandomierskie*” R. 17: 2011, s. 2–6.

⁶⁴ J. Wyrozumski, *Dzieje Polski piastowskiej (VIII wiek – 1370)*, w: *Wielka historia Polski*, t. 1, Kraków 2003, s. 682–748.

⁶⁵ J. Wyrozumski, *Ostatni Piast na tronie polskim. Dlaczego nazywano go Wielkim?*, „*Kwartalnik Akademicki. Pismo wydawane przez Akademię Bydgoską im. Kazimierza Wielkiego*” 2 (10): 2005, s. 20–22; tenże, *Król sprawiedliwy*, „*Zapiski Kazimierzowskie*” 9: 2012, s. 5–12.

⁶⁶ S. Zakrzewski, *Wpływ sprawy ruskiej na państwo polskie w XIV wieku*, Zamość 1922.

mierzowskie generacje”⁶⁷. Trzeba przyznać, że niektórym poglądom, wyrażonym już w wydaniu z 1982 roku, pozostał wierny, mimo pojawiających się zastrzeżeń innych badaczy.

Być może w związku z osobami królowej Jadwigi i Kazimierza Wielkiego wiążą się zainteresowania dotyczące stosunków polsko-litewskich. Z ważniejszych publikacji należy wymienić artykuły: *Próba chrystianizacji Litwy w czasach Giedymina* (1987), *Litwa przed unią z Polską* (1989) czy *Litwa w polityce Piastów* (1992). Kontynuację stanowi rozprawa pt. *Formowanie się politycznej i ustrojowej wspólnoty polsko-litewskiej w latach 1385–1501* (1994), koncentrująca się na analizie sformułowań aktów prawnych odnoszących się do stosunków obu państw. Podobny temat od strony heraldycznej został podjęty w rozprawce pt. *Herb polsko-litewski i jego sens ideowy*, w której datował powstanie herbu państwowego z Orłem i Pogonią na czterodzielnej tarczy na lata 1414–1418⁶⁸. Okolicznościowe wystąpienia dotyczące tej tematyki były częstsze, jak np. *Jak się rodziła idea unii Polski z Litwą?* (1988) oraz *Na drodze do unii Polski z Litwą*⁶⁹, czy artykuł o unii polsko-litewskiej (wersja włoska – 1991)⁷⁰. Krakowski historyk rozwinął w tych pracach tezę o długim okresie zbliżenia polsko-litewskiego, zwłaszcza za panowania Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego, które przygotowało grunt do przyszłej unii.

Stosunków XIII-wiecznych w kontekście środkowoeuropejskim dotyczy artykuł o udziale książąt polskich w rywalizacji o spadek po Babenbergach. Wypowiedział się w nim przeciw tezie o udziale książąt w decydującej bitwie pod Suchymi Krutami, natomiast za autentycznością

⁶⁷ J. Wyrozumski, *Wschód i zachód w polityce Kazimierza Wielkiego*, w: Jerzy Lesław Wyrozumski, s. 45, zob. również: tenże, *The East and the West in the politics of Casimir the Great*, w: *East-Central Europe in European history. Themes & debates*, red. J. Kłoczowski, H. Łuszkiewicz, Lublin 2009, s. 193–203. Podobny pogląd spotykamy już w tegoż, *Kazimierz Wielki*, wyd. 1, s. 244–247, przy czym użyty tu został inny zestaw argumentów.

⁶⁸ Druk w: *Tradycje i perspektywy nauk pomocniczych historii w Polsce. Materiały z sympozjum na Uniwersytecie Jagiellońskim dnia 21–22 października 1993 roku profesowi Zbigniewowi Perzanowskiemu przypisane*, red. M. Rokosz, Kraków 1995, s. 107–109.

⁶⁹ Opublikowany w: *Kultura Litwy i Polski w dziejach. Tożsamość i współistnienie*, red. J. Wyrozumski, Kraków 2000, s. 7–18.

⁷⁰ Ostatnio: *Das Bildungsvermächtnis der hl. Königin Jadwiga*, w: „Köztes-Európa” *vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszkeletére*, wyd. D. Bagi, Pécs 2012, s. 567–575.

wcześniejszego manifestu Przemysła II Ottokara⁷¹. Pisał także o przejściu księstwa cieszyńskiego pod panowanie czeskie (1993).

Ludność żydowska w Polsce jako przedmiot badań pojawiła się w związku z zainteresowaniem dziejami Krakowa, a może także jako wynik inspiracji pracą R. Grodeckiego, którego wykład na ten temat Jerzy Wyrozumski wydał drukiem i uzupełnił swoimi uwagami (1969). Pierwszą publikacją był więc nieduży artykuł *Żydzi w średniowiecznym Krakowie*, wykorzystujący materiał zawarty w drukowanych księgach miejskich (1989, zamieszczony także w *Cracovia mediaevalis* w 2010 r.). Nieco później powstały niewielkie przeglądowe teksty o szerszym zakresie pt. *Żydzi w Polsce średniowiecznej* (1991) i *Żydzi w polskim średniowieczu* (1992). Opublikowana też została ich wersja angielska (1993). Od strony historiograficznej obecność Żydów została przedstawiona kilka lat później w studium pt. *Dzieje Żydów w Polsce średniowiecznej w historiografii*⁷². Źródłoznawczy charakter ma krótki artykuł pt. „*Prawa, które sam Bóg dał przez Mojżesza ludowi izraelskiemu*” w *średniowiecznych zbiorach polskich* (1993), omawiający wyciągi z Drugiej i Trzeciej Księgi Mojżesza zawarte w dwóch polskich rękopisach. Rodzajem historycznego komentarza do wypisów źródłowych dotyczących Żydów z ksiąg miejskich krakowskich jest artykuł napisany wspólnie z B. Wyrozumską pt. *Nowe materiały do dziejów Żydów krakowskich w średniowieczu*. Był on publikowany w różnych wydawnictwach zbiorowych, a zawiera nieco szczegółów z życia gminy żydowskiej⁷³.

Wiele uwagi w swoich pracach poświęcił Profesor historii kultury i dziejom Uniwersytetu Jagiellońskiego, zwłaszcza fundacji tej instytucji przez Kazimierza Wielkiego i wzorom, na których twórcy uczelni się opierali, początkom nauczania medycyny w Krakowie, odnowieniu i roli uniwersytetu w czasach jagiellońskich, najstarszemu herbo-

⁷¹ J. Wyrozumski, *Udział książąt polskich w walce o spadek po Babenbergach*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” MCXCV, *Prace Historyczne 121 (Studia Austro-Polonica 5)*, Kraków 1997, s. 7–20. Wersja niemiecka ukazała się w 1997 r.

⁷² Druk w: „*Studia Judaica*” 1998, z. 1, s. 3–13.

⁷³ Ostatnia publikacja w: *Cracovia mediaevalis*, s. 291–310, wcześniejsze publikacje podane tamże, s. XXVIII.

wi, kolegiom i bursom⁷⁴. Wraczał do tych zagadnień jeszcze kilka lat później⁷⁵. Badał także środowisko pierwszych humanistów związanych z uniwersytetem, przy czym dokładniej opracował postacie Jana z Ludziska, Pawła Włodkowica i Stanisława ze Skalbmierza (1983, 1988, 1992)⁷⁶. W odrębnym artykule przedstawił *Środowisko rodzinne Grzegorza z Sanoka* (1980). Dla *Polskiego słownika biograficznego* opracował życiorys profesora krakowskiego z okresu rozkwitu uczelni – Jana z Olkusza „starszego” (1963). Również inne postaci przełomu średniowiecza i renesansu na tyle zainteresowały badacza ze względu na ich związki z Krakowem lub przekazane przez nich wiadomości o tym mieście, że poświęcił im drobniejsze rozprawki⁷⁷. Nieco więcej uwagi poświęcił postaci encyklopedysty niemieckiego z XIV wieku – Konrada z Megenbergu. Omówił słabo znane, gdyż zachowane tylko w jednym rękopiśmiennym egzemplarzu, jego dzieło *Yconomica* (1988). Zawarta jest w nim uporządkowana w sposób scholastyczny wiedza z dziedzin, które można określić jako prawo-społeczne.

Polska historiografia średniowieczna interesowała Profesora w wielu aspektach. Dokładne omówienia źródeł, w tym oczywiście kronik, zawarł w częściach wstępnych wyżej wspomnianych syntez historii

⁷⁴ Drukowane osobno eseistyczne opracowania tych zagadnień zostały zebrane w: J. Wyrozumski, *Z najstarszych dziejów Uniwersytetu Krakowskiego. Szkice*, Kraków 1996.

⁷⁵ J. Wyrozumski, *Uniwersytet Krakowski przed jagiellońskim odnowieniem*, w: *Poloniae merenti. Księga pamiątkowa jubileuszu sześćsetlecia odnowienia Uniwersytetu Jagiellońskiego 1400–2000*, red. S. Szczur, Kraków 2003, s. 74–79; tenże, *Początki uniwersytetów środkowoeuropejskich i pierwszy rozkwit Uniwersytetu krakowskiego*, w: *600-lecie Grzegorza z Sanoka. Studia o Grzegorzu z Sanoka i jego czasach*, red. J. Puchała, S.A. Sroka, Sanok 2008, s. 9–19.

⁷⁶ Ponadto: *Jan z Ludziska, uczonec i humanista*, w: *Zrodziła ich ziemia mogileńska*, red. Cz. Łuczak, Poznań 1997, s. 3–17.

⁷⁷ J. Wyrozumski, *Konrad Celtis o ustroju miejskim Norymbergi*, w: *Dawne prawo i myśl prawnicza. Prace historyczno-prawne poświęcone pamięci Wojciecha Marii Bartła*, red. J. Malec, W. Uruszczak, Kraków 1995, s. 183–188; tenże, *Norymberskie echo pobytu Konrada Celtisa w Krakowie*, „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności” T. 58: 1994, s. 47–48; tenże, *Polska w „Brevis Germaniae descriptio” Jana Cochlaeusa z 1512 roku*, w: *Scriptura custos memoriae. Prace historyczne*, red. D. Zydorek, Poznań 2001, s. 567–574; tenże, *Związki Jerzego Joachima Retyka z Polską i Krakowem*, „Rocznik Krakowski” T. 70: 2004, s. 165–166; tenże, *Hartmann Schedel i jego „Kronika świata”*, „Rocznik Naukowy Biblioteki PAU i PAN w Krakowie” R. LV: 2010, s. 35–44.

Polski. Ponadto odrębnie opublikował podobny przegląd w wersji angielskiej i polskiej⁷⁸. Szczególnie często pisał o życiu i twórczości Wincentego Kadłubka, a zwłaszcza Jana Długosza⁷⁹. Prezentował także mity o pochodzeniu, zawarte w średniowiecznych kronikach i innych źródłach polskich, czeskich i ruskich aż po czasy wczesnego renesansu⁸⁰.

Trudno zapomnieć o działalności Profesora związanej z wydawaniem źródeł. Jerzy Wyrozumski opublikował fragmenty ksiąg żupnych sławkowskich (1970), dokumenty do dziejów płóciennictwa w Jaśle (1972), krótkie kompendium wiedzy o barwnikach (1974) oraz traktacik Gotfryda z Frankonii o ogrodnictwie (1978), poprzedzony wcześniej artykułem o recepcji wiedzy ogrodniczej w Polsce średniowiecznej (1976). Przygotował także do publikacji tekst łaciński późnośredniowiecznego żywotu św. Wojciecha, przetłumaczył go na język polski i opatrzył obszernym wstępem. Całość ukazała się pt. *Legenda pruska o świętym Wojciechu*⁸¹. Jako przewodniczący komitetu brał udział w pracach nad wydaniem *Annales* Jana Długosza – także w tłumaczeniu polskim. Przebieg prac nad tą niezwykle ważną edycją, którą udało się ukończyć m.in. dzięki zaangażowaniu prof. Wyrozumskiego, przedstawił ponadto w osobnym artykule⁸².

Ważnym polem działalności naukowej Jerzego Wyrozumskiego była biografistyka średniowieczna. Poza wspomnianą wyżej biografią Kazimierza Wielkiego opracował wiele życiorysów mniej wybitnych

⁷⁸ *Medieval historiography, w: Polish cultural and scientific heritage at the dawn of the Third Millenium*, red. Komitet, przewodniczący E. Szczepanik, London 2003, s. 232–239; *Historiografia w Polsce średniowiecznej*, w: *Polskie dziedzictwo kultury i nauki u progu trzeciego tysiąclecia*, red. E. Szczepanik, Toruń – Londyn 2012, s. 241–248.

⁷⁹ Można tu wymienić tylko najważniejsze prace: J. Wyrozumski, *Znaczenie mistrza Wincentego dla kultury polskiej*, w: *Błogosławiony Wincenty Kadłubek. W 800-lecie sakry biskupiej*, red. M. Starzyński, M. Zdanek (*Cistertium Mater Nostra. Tradycja – historia – kultura*, t. 2/2), Kraków 2008, s. 31–38; tenże, *Jan Długosz i jego twórczość* (1985, to samo w języku francuskim 1991); tenże, *W 600-lecie urodzin*, „Rocznik Krakowski” T. 81: 2015, s. 5–13; tenże, *Posłowie*, w: M. Bobrzyński, S. Smolka, *Jan Długosz. Jego życie i stanowisko w piśmiennictwie*, Kraków 2015; tenże, *Jan Długosz (1415–19 V 1480)*, w: *Nieśmiertelni. Krypta zasłużonych na Skalce*, red. F. Ziejka, Kraków 2010, s. 119–131.

⁸⁰ J. Wyrozumski, *Mity o pochodzeniu*, w: *Współcześni Słowianie wobec własnej tradycji i mitów, Symposium w Castel Gandolfo 19–20 sierpnia 1996*, red. M. Bobrownicka, L. Suchanek, F. Ziejka, Kraków 1997, s. 15–22.

⁸¹ Kraków 1997.

⁸² J. Wyrozumski, *55 lat pracy nad krytyczną reedycją dziejów Polski Jana Długosza*, „Nauka” 2: 2006, s. 155–166.

postaci, publikowanych w *Polskim słowniku biograficznym*, poczynając od 1960 roku (pierwszy był wojewoda sandomierski i kasztelan krakowski Goworek w tomie VIII). Także w innych wydawnictwach zamieszczał biogramy, niekiedy nawet dosyć obszerne, różnych postaci polskiego średniowiecza.

Niezwykle często Jerzy Wyrozumski przedstawiał w druku biogramy zmarłych historyków, często poświęcał im obszerniejsze opracowania, dokładniejsze omówienia dorobku i znaczenia w historiografii polskiej. Oczywiście szczególnie dokładnie przy wielu okazjach scharakteryzował dorobek i przedstawił życie swojego mistrza, Romana Grodeckiego. Już w pośmiertnym wydaniu jego prac obszerne posłowie pióra Jerzego Wyrozumskiego przedstawiało życiorys i naukowe dokonania wybitnego krakowskiego mediewisty⁸³. Osobno krytycznie omówił zachowany w rękopisie tekst przedwojennych wykładów Grodeckiego, referując jego poglądy na temat dziejów średniowiecznego Krakowa⁸⁴. W innym miejscach kilkakrotnie zamieścił także krótsze życiorysy tego badacza⁸⁵. Jerzy Wyrozumski niezwykle często publikował życiorysy i omówienia twórczości naukowej także innych wybitnych krakowskich mediewistów czy to w czasopismach naukowych, czy też w prasie lub wydawnictwach okolicznościowych. Symbolicznym niejako zakończeniem prac na tym polu jest jego opublikowana w roku śmierci rozprawa pt. *Twórcy krakowskiej mediewistyki*⁸⁶, omawiająca osiągnięcia uczonych do końca II wojny światowej.

Aby obraz uczonego był możliwie pełny, należy wspomnieć liczne recenzje i artykuły recenzyjne, publikowane zwłaszcza w dawniejszych latach. Podsumowaniem tego kierunku pisarstwa historycznego Jerzego Wyrozumskiego jest artykuł pt. *O stanie mediewistyki w Polsce (1945–1995)*, w którym wypunktował najważniejsze prace i dziedziny badań, wskazał także na obszary zaniedbane⁸⁷.

⁸³ R. Grodecki, *Polska piastowska*, oprac. i posłowiem opatrzył J. Wyrozumski, Warszawa 1969, s. 703–762.

⁸⁴ J. Wyrozumski, *Roman Grodecki o średniowiecznym Krakowie*, „Rocznik Krakowski” 49: 1978 [druk: 1979], s. 5–26, przedruk w: *Cracovia mediaevalis*, s. 471–502.

⁸⁵ Np. *Słownik historyków polskich*, Warszawa 1994; *Złota księga Wydziału Historycznego UJ*, red. J. Dybiec, Kraków 2000, s. 303–309.

⁸⁶ Druk w: *Krakowskie środowisko historyczne XV–XX w. Ludzie – idee – dzieła*, red. T. Gąsowski, J. Smółucha, Kraków 2018, s. 11–28.

⁸⁷ Druk w: „Nauka” 1996, nr 3, s. 85–95.

W pisanim krótko po śmierci prof. Jerzego Wyrozumskiego tekście wypadło skupić się na dokonaniach naukowych. Inne dziedziny bogatej działalności doczekały się częściowo przedstawienia⁸⁸. Podsumowując, zwraca uwagę wielka rozległość zainteresowań badawczych krakowskiego historyka. Podejmował niezwykle różne tematy i nawet wówczas, gdy były już przebadane, dzięki dociekliwości, dobrej znajomości źródeł oraz warsztatowi potrafił zaprezentować nowe szczegóły, oryginalny pogląd lub punkt widzenia. Umiał zrezygnować ze swoich twierdzeń, które uznał z czasem za błędne, ale niekiedy także obstawał przy przekonaniach odrzucanych przez innych badaczy i zawsze stały za nimi jakieś racje. Wszystkie będą musiały być brane pod uwagę przez następne generacje mediewistów, a przynajmniej staną się źródłem inspiracji. Często się też podkreśla, że zarówno prace naukowe, jak i przeznaczone dla mniej przygotowanego czytelnika, napisane zostały niezwykle piękną polszczyzną, a ich lektura, nawet jeśli poruszają problemy skomplikowane, z pewnością nie znuży czytelnika. Warto też dodać, że osiągnięcia naukowe Jerzego Wyrozumskiego są szeroko znane, gdyż wiele z prac doczekało się publikacji w językach obcych zarówno w Polsce, jak i poza jej granicami. Można stwierdzić, że pod każdym względem kontynuował najlepsze tradycje historiografii krakowskiej.

⁸⁸ Działalność w Towarzystwie Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, którego był prezesem od 1980 r., została przedstawiona we wstępie redakcyjnym w: „Rocznik Krakowski” T. 71: 2005 oraz przez J. Bukowskiego, *Wspólne ćwierćwiecze*, tamże, s. 215–218.